

De Standaard

INTERVIEW LUC DELEU

Zijn tijd 50 jaar vooruit

Bouwen heeft Luc Deleu niet veel gedaan. Erover nadenken des te meer. Architecten noemden hem een kunstenaar en kunstenaars noemden hem een architect. ‘Het geeft me voldoening dat mijn ideeën opgepikt zijn, maar ik had ze liever iets meer in een solidaire samenleving gezien.’

Door **Geert Sels** Foto's **Jimmy Kets**

Vrijdag 30 april 2021 om 3.25 uur

<p> Jimmy Kets</p>

© Jimmy Kets

Wandelen door de Cogels-Osylei is een architecturale belevenis. Dagjestoeristen en flaneurs speuren bij elk pand naar weer andere torentjes, stukjes smeedwerk, florale motieven en boogramen. Eén huis laat zich niet begapen. Les Nénuphars heeft zich teruggetrokken achter weelderige bomen en struiken, een ministadsbos. Hier woont Luc Deleu (76), conceptueel kunstenaar, architect en urbanist – - eigenlijk orbanist. ‘In dit vak denk je het best groot’, zegt hij. ‘Het liefst op schaal van de planeet.’ Om die schaal in de vingers te krijgen, maakte hij in 1992 een wereldreis per boot. Hij deed er 72 dagen over. Sneller dan Jules Verne.

In de jaren 70 bestookte Deleu de wereld ongevraagd met een reeks ‘Voorstellen’ over leven en wonen. Zijn ‘Voorstel voor een stadsbos’ was er een van. Hij lanceerde ook het Voorstel voor bijenkorven in de stad, voor stedelijke landbouw, voor irrigatie met regenwater en voor verkeersvrije middagen. Veel navolging kreeg hij toen niet, maar nu staan die ideeën hoog op de agenda. ‘We zijn in 1974 struikjes gaan uitgraven in het bos’, zegt hij. ‘Dat mocht toen nog. We wisten niet eens wat we meenamen naar huis. Ik ben nu aan het genieten van wat ik 50 jaar geleden heb aangeplant.’

Hij heeft wel meer gezaaid dat nu klaar is om geoogst te worden. Hij zat nog in zijn laatste jaar op Sint-Lukas Brussel, een schriële Frank Zappa, toen hij in 1969 het idee lanceerde om de Antwerpse Ring dicht te maken. Vastgeklonken door die omvattende structuur zou één stad ontstaan in plaats van twee. Ruim 48 jaar later werd het idee rijp geacht voor uitvoering. Een ander plan, uit 1990, om een grote draaibrug over de Schelde te leggen, is met de huidige discussie over Scheldebruggen weer helemaal actueel. De vrucht van 50 jaar stug doordenken en weinig bouwen is nu vervat in Future plans, een tentoonstelling en een boek.

Het is tijd om uw werk te herkalibreren, staat in de inleiding van het boek. Waar brengt die oefening ons?

‘Gebouwen isoleren is belachelijk. Je wilt toch niet weten wat ze over 30 jaar gaan doen met al dat isolatiemateriaal dat daar op een hoop zal liggen? Dat wordt hetzelfde verhaal als asbest’

‘Wat ik 50 jaar geleden vertelde, en nog altijd vertel, is nu actueel. Maar het is er in een andere vorm uit gekomen dan ik voor ogen had. Ik zag het toch iets meer in een solidaire samenleving. Dat het neoliberalisme zo’n opgang zou maken, had ik nooit gedacht. In die zin zijn mijn ideeën wel opnieuw gekalibreerd. Ze staan nu in een andere tijd.’

‘Het was nooit mijn doel om gelijk te halen. Ik heb nooit een prediker of een messias willen zijn. Maar als je een beetje rationeel dacht, wist je dat het zo zou gaan. Je zag de wereldbevolking toenemen, de grondstoffen verminderen en de lucht vervuilen. En je wist dat het alleen maar erger zou worden. Dan kon het niet anders of ik zou gelijk halen. Het geeft wel een zekere voldoening. Het is alsof je overspoeld wordt door een golf die je zelf in gang hebt gezet.’

Was het niet meer iets voor een solidaire samenleving om uw ‘Voorstellen’ op te pikken?

‘Ik heb altijd aangevoeld dat het een werk van lange adem zou zijn. Maar ik heb veel steun gehad aan een uitspraak van Marcel Duchamp. Die zei dat hij niet werkte voor de generatie waarin hij leefde, maar voor de generatie daarna. Wellicht pikt men die “Voorstellen” nu ook maar op omdat het niet anders meer kan. En uit opportunisme. Dat is toch niet serieus, al die bedrijven die plots met het milieu bezig zijn? Ze willen zich een groen imago aanmeten, maar ze zijn er niet fundamenteel mee bezig. Het is een beetje hier en een beetje daar. Daarom heb ik het orbanisme ontwikkeld. De “Voorstellen” probeerden universeel geldig te zijn. Tegelijk wou ik dat ze zichzelf onderuithaalden.’

Hoezo, ze zijn toch ernstig geformuleerd?

<p>De <i>Orbino</i>, hier in 2002 in Amsterdam, staat nu in het Middelheimpark.
sabam for Luc Deleu & Top Office</p>

De Orbino, hier in 2002 in Amsterdam, staat nu in het Middelheimpark. © sabam for Luc Deleu & Top Office

‘Ze mochten niet te sloganesk overkomen, niet zoals “Zolang er dorst is, is er Coca-Cola”. Ik wou dat er zelfrelativering in zat, dat mensen erom zouden grinniken en zeggen: “Allee, waarmee komt die nu af, uw gazon laten groeien.” Humor is een goed middel om de deur open te doen, om een onderwerp toegankelijk te maken en jezelf aanvaardbaar.’

‘Met iets sloganesks lukt dat niet. Ik ben een groot bewonderaar van Le Corbusier. Zijn *Vers une architecture* is het eerste boek dat ik las in het eerste jaar van mijn opleiding. Zijn slotzin was: “architecture ou révolution”. Dat klonk alsof hij frisdrank of zeep verkocht. Dat heeft me een hele tijd ver van hem gehouden. Tot ik nog eens in een van zijn gebouwen kwam. Toen dacht ik: het is vergeten en vergeven.’

Een beetje revolutie was toch aan u besteed? In het logo van Top Office staat de wereldbol zelfs op zijn kop.

‘En nog eens in spiegelbeeld, ook. Toch weet ik niet of ik zo revolutionair ben. Ik heb ons werk nooit als dwars gezien. Ik wou gewoon consequent zijn, niet meedraaien met de wind. Aan de ideeën die ik in de jaren 70 kreeg, heb ik geen verdienste. Die kreeg ik van de muze. Waar ik wel verdienste aan heb, is dat ik die ideeën verfijnd heb en uitgepuurd. Het sluitstuk daarvan is Darling springs,

een laboratoriumstad die we in de tentoonstelling exposeren. Het enige wat me frustreert, is dat elke architect die ideeën nu ondoordacht gebruikt. Alle gebouwen zijn nu groen. Alle gebouwen zijn nu duurzaam. Alles is wow, wow, wow.'

En dat is het niet?

‘Le Corbusier is de enige architect voor wie ik een omweg maak. Voor het overige kijk ik amper naar architectuur. Ik word er altijd slechtgezind van’

‘Natuurlijk niet. Ik ben een grote tegenstander van gebouwen isoleren. Ik vind dat belachelijk. Maar écht belachelijk, hè. Je wilt toch niet weten hoeveel koolstof er al geproduceerd is om dat isolatiemiddel te maken? En je wilt toch ook niet weten wat ze over 30 jaar gaan doen met al dat isolatiemateriaal dat daar op een hoop zal liggen? Dat wordt hetzelfde verhaal als asbest. Het is louter uit gierigheid dat de huizen geïsoleerd zijn. Vroeger waren de zolders, leegstaande ruimten, de isolatie van een huis. Toen kwamen we op het hebbelijke idee dat je van die verloren plek ook een kamer kunt maken. Het gevolg was dat we een alternatief moesten zoeken om te isoleren. In die geïsoleerde villa's worden de mensen in de zomer gek van de warmte. In de winter is het er 24 graden. En dan lopen ze rond in een joggingbroekske. Dat is toch niet de weg die we moeten inslaan?’

Manifest aan de orde

Op het visitekaartje van Luc Deleu staat zowel conceptueel kunstenaar als architect. Dat heeft weleens tot verwarring geleid. Het hielp niet dat zijn eerste actie na zijn opleiding een performance was met de titel Luc Deleu zegt de architectuur vaarwel. De bouwwereld bulkte van de politieke inmenging, van de administratieve regeltjes en gaf geen zier om de openbare ruimte. In dat klimaat zag Deleu zichzelf niet meteen het ene na het andere huis optrekken.

Hij vond het daarentegen wel gemakkelijk om gratis bouwplannetjes van dertien in een dozijn uit te delen. In drie jaar tijd zette hij zijn handtekening onder honderd plannen van do-it-yourself-bouwers, om te bewijzen dat je voor zoiets banaals geen architect nodig hebt. De vogels bouwen toch ook hun eigen nesten? De Orde voor Architecten was er minder van gediend, wat in 1980 leidde tot een verweer in boekvorm: Luc Deleu manifest aan de orde.

<p>Deleu voorzag het huis van Panamarenko van een landingsplaats voor helikopters.
sabam for Luc Deleu & Top Office</p>

Deleu voorzag het huis van Panamarenko van een landingsplaats voor helikopters. © sabam for Luc Deleu & Top Office

In die eerste jaren na zijn studie voelde Deleu zich beter in het kunstcircuit. ‘De déclic voor mij was dat architectuur bij uitstek conceptuele kunst is’, zegt hij. ‘Voor een project wordt gebouwd, moet je het uittekenen en presenteren zodat het begrijpelijk is.’ Op de Cogels-Osylei, die in de jaren 60 gruwelijk onderkomen was, deelden hij en zijn vrouw Laurette Gillemot het huis Les Nénuphars met George Smits en Filip Francis.

U maakte in de jaren 70 super 8-video’s met collega-kunstenaars zoals Wout Vercammen en Filip Francis. Aan de gekke bekken te zien hebben jullie je geweldig geamuseerd.

‘Filip Francis is mijn oudste vriend. Wij zaten in de eerste kleuterklas in Duffel al naast elkaar. Later ging hij naar de kunsthumaniora, ik naar het college. Hij kwam me altijd zijn verhalen vertellen. Daarna zaten we allebei op Sint-Lukas in Brussel. Daar zaten veel mensen uit Antwerpen, want de Academie van Antwerpen lag toen niet zo goed. Ze waren daar nog bezig met schilderen, Brussel zat allang in de conceptuele kunst. Toen Laurette en ik gingen samenwonen, was het Brussel of Antwerpen. Er was toen niets in Brussel. Die mantra van de Vlaamse aanwezigheid in Brussel heeft me altijd geweldig

geïrriteerd. Ik - kan - daar - niet - tegen. Ik begrijp niet dat Vlaanderen Brussel altijd wou betuttelen. Het zou beter andersom zijn. Dat Vlaamse gedoe, die IJzerbedevaart, dat Beschaafd Nederlands, ik had het daar al vroeg mee gehad.'

Het heeft u achtervolgd tot in Antwerpen.

'Toen ik in mijn beginperiode exposeerde, moest de catalogus in het Vlaams zijn. Er mocht geen woord Engels in staan. Daardoor ben ik altijd in Antwerpen blijven rondklooien.'

Hoe was de sfeer in de Antwerpse kunstscene?

De zeemijl, een maquette van 18,5 meter, sloot de reeks van *De onaangepaste stad* af. © muhka

De zeemijl, een maquette van 18,5 meter, sloot de reeks van *De onaangepaste stad* af. © muhka ©

‘Ons huis was geen commune, dat waren drie appartementen. Filip, George, mijn vrouw en ik woonden wel intens samen. De kelder was een atelier waar iedereen zijn plek in had. Toen Filip met de galerie Vacuüm begon, kwamen er ook veel kunstenaars over de vloer. De golden sixties waren een geweldige, zeldzaam creatieve tijd, zo iets komt nooit meer terug. De kunst die er toen gemaakt is: popart, conceptart, happenings, performances. Ook de muziek was uitzonderlijk. Dat heeft een enorme indruk nagelaten.’

Bent u met uw stadsbos de luis in de pels op de chique Cogels-Osylei?

‘Ik herinner me dat ik in 1974 met Filip in de voortuin stond. Daar was niets. Toen kwamen we op het idee een bos aan te planten. En dat hebben we dus gedaan. Het lijkt alsof we een luis in de pels wilden zijn, maar het was heel positief bedoeld: ik wou graag in een bos wonen. Dat is ook heel efficiënt. In de zomer is het fris. Ik heb geen inkijk. Ik leef op de eerste verdieping, op ons terras, tussen de

vogeltjes. Als je daar in de zomer zit, waan je je niet in Antwerpen. Niets dan voordelen. Maar als het van Erfgoed Vlaanderen afhangt, moet het weg.'

Was Panamarenko er in die beginperiode al bij?

'Nee, dat was pas in 1983. In Neuchâtel ging ik toen net mijn eerste triomfboog zetten. Mijn galerist organiseerde ook kunstperformances in een leegstaand hotel op de Furkapas. Daar wou hij verschillende kunstenaars bij betrekken. Aan mij vroeg hij of ik Panamarenko niet kon overtuigen. Panamarenko had in die tijd een aura van ongenaakbaarheid en onbereikbaarheid, hoewel hij helemaal niet zo was. Zo zijn we elkaar vaker beginnen te zien. Men trof ons weleens samen aan op vernissages. Dat was niet omdat we zo close waren, maar omdat ik zijn chauffeur was. Hij bleef bij mij omdat hij anders niet thuis raakte.'

***'Panamarenko kept me going'*, schrijft u in het boek. Hebt u weleens gedacht aan stoppen?**

<p>Schaalmodel van een container. Sabam for Luc Deleu & Top Office</p>

Schaalmodel van een container. © Sabam for Luc Deleu & Top Office

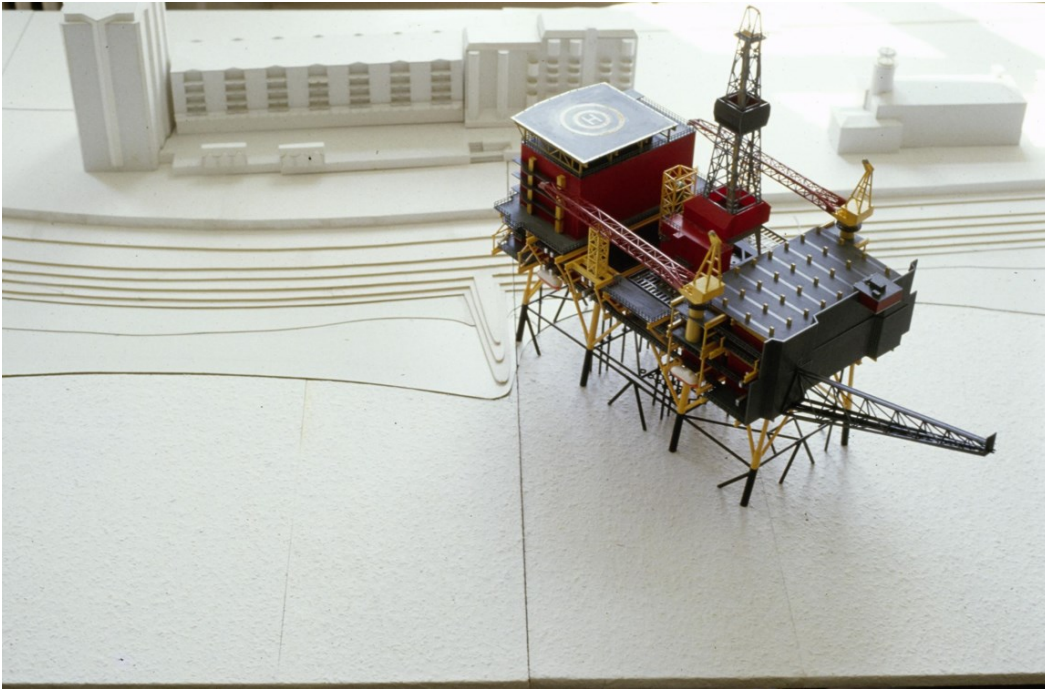
‘Nee, maar hij was een beetje mijn therapeut. Als we elkaar gezien hadden, was alles weer even opgelost. Hij kon de mensen ongezoeten de waarheid vertellen, maar van hem namen ze dat aan. We waren allebei nogal humoristisch en dat klikte ongelooflijk. Hij zei soms dat hij niet begreep waarom hij mij zo graag had, want met kunstenaars kon hij niet overweg. Hij deed niets anders dan schelden op kunstenaars en galeristen. Ik heb veel van zijn werk zien ontstaan. De Scotch gambit, bijvoorbeeld. Op het dak van zijn huis in de Seefhoek heb ik in 2011 een landingsplaats voor een helikopter gebouwd. Een van de laatste vragen die hij me stelde, was hoe oud ik zou worden. Ik zei dat ik het niet wist. “Ik 127”, zei hij. Dat is niet gelukt.’

Symmetrie

De huizen van Deleus ouders en grootouders stonden naast elkaar en waren elkaars spiegelbeeld. Ze waren met elkaar verbonden en hadden elk een trap. ‘Trappen op, trappen af, dat was wel een

promenade architecturale', zegt Deleu. De ontdekking van de symmetrie moet zijn eerste architectonische ervaring geweest zijn. Toen hij zijn reeks 'Voorstellen' afsloot, leek het hem een idee om eens heel vormelijk met het vak om te gaan. Hij wou iets dat even sterk was als symmetrie. 'Of toch bijna. Want even sterk, dat is amper te doen.'

Op de top van het World Trade Center kreeg hij een ingeving. Wat als de ene toren nu eens rechtop stond en de andere languit lag? Het was het begin van zijn Duo's, maquettes van torens in steeds wisselende constellaties. Aan de andere kant van de VS, in Yosemite Park, kreeg hij een paar weken later nog eens inspiratie, toen hij een gevelde - sequoia zag. Daar zouden ontwerpen uit ontstaan met bouwkransen, elektriciteitspalen en pylonen.

Voor een wandelpier in Vlissingen stelde Deleu in 1985 voor een boorplatform te recycleren. sabam for Luc Deleu & Top Office

Voor een wandelpier in Vlissingen stelde Deleu in 1985 voor een boorplatform te recycleren. © sabam for Luc Deleu & Top Office

Halfweg de jaren 90 begon Top Office aan De onaangepaste stad, de eerste van een reeks maquettes waarin voor een telkens grotere populatie werd nagegaan welke voorzieningen nodig waren en welke vorm die konden krijgen. Het was pionieren. De computer deed zijn intrede en de medewerkers turfden in telefoonboeken om na te gaan hoeveel zwembaden, bioscoopzalen of warenhuizen een stad zoal had.

Waarom is een stad onaangepast?

‘Over de voorzieningen die een stad nodig heeft, is amper iets te vinden. Als er al publicaties zijn, zijn ze heel fragmentarisch. Je vindt wel normen voor scholen, voor bibliotheken of voor ziekenhuizen. Toen we die probeerden te combineren, hebben we al snel ingezien dat elke stad haar eigenheid heeft. Vandaar “onaangepast”. Als je even nadenkt, klopt dat ook. Want anders zou er in het Rubenshuis een schilder moeten wonen. En Renaat Braem ontwierp een kantoortoren, maar ze hebben er de politie in gestopt. Zo is het de politietoren geworden. Het is een kwaliteit dat een stad onaangepast is. Stel je voor dat je telkens een gebouw moet afbreken als zijn functie ophoudt. Dat zou toch dom zijn.’

De maquettes, van *Onaangepaste stad* over *Brikabrak* tot *Zeemijl*, bestaan uit een ruggengraat met basisvoorzieningen.

Zorgt u als architect niet voor het individu, dan?

‘Ik denk dat je op het niveau van de stedenbouwkunde moet denken. Doe je dat niet, dan krijg je wat Le Corbusier denigrerend “architecture sans urbanisme” noemde. Je moet het grote plaatje ontwerpen, zodat je rust creëert en de mensen weten wat ze kopen. Dus niet zoals in de Antwerpse stadswijk Nieuw Zuid, die in aanbouw is. Je koopt een duur dakterras en zit daar te genieten van het uitzicht. Wow. Zalig. Een jaar later kletsen ze een hoge toren voor uw neus. Gedaan met het uitzicht. Verkopen lukt niet meer, want wie wil er nu naast zo’n toren zitten? Dat is toch schandelijk? Die ontwikkelaars weten dat, hè.’

Mobile medium university, 1981. Sabam for Luc Deleu & Top Office

Mobile medium university, 1981. © Sabam for Luc Deleu & Top Office

‘Maar het individu, dus. Natuurlijk is dat belangrijk. De mens moet alle vrijheid hebben. Daarom mag hij zijn individuele woonst zelf invullen. Als een architect alles wil ontwerpen, is het leven eruit. In de flatgebouwen van Mies van der Rohe in Chicago mogen de mensen geen bloemekesgordijn voor hun raam hangen. Nee, dat moet wit zijn. Het is toch pijnlijk als alle esthetiek die een architect voor ogen heeft door een kleine ingreep van een bewoner ineenzakt? Dan ben je als architect toch slecht bezig? Bij Le Corbusier heb je dat niet. Hoe meer de mensen erin rommelen, hoe beter het wordt.’

Als je iedereen erop los laat bouwen, dan krijg je toch de chaos die wij in België hebben?

‘Nee. Want het grote geheel bindt alles aan elkaar. Er is allereerst een stedenbouwkundige ruggengraat nodig. Het probleem is dat we hier geen stedenbouw hebben. Daarbij bouwen we ook nog eens rommel. Als alles vol staat, proberen de gemeenten de schade te beperken door overal borden en palen te zetten.’

U hebt voor kunstenaar Christine Clinckx een ongebouwd project van Le Corbusier uitgevoerd.

‘Ja, een vroege tekening uit *Vers une architecture*. Iets heel simpels, een kubus van 7,5 bij 7,5 bij 7,5 meter. Dat plan zouden ze eigenlijk bij duizenden moeten produceren. Als je al die krochten ziet in de socialewoningbouw. Ik zag onlangs een filmpje waarin Le Corbusier een stadsontwerp toelicht. Hij begon bij de zon. Vervolgens appartementen op het oosten, op het zuiden en het westen. Mais jamais au nord. Als je sommige appartementsgebouwen ziet met terrassen op de noordkant, dat is niet luxueus, hè. Dat tekent hij allemaal uit en dan zegt hij: 12% bebouwing, 88% park. Met de coronaperiode in gedachten maakt dat toch wel indruk.’

U gaat nu Huis Guiette van Le Corbusier renoveren. Werkt dat, gezien uw bewondering, niet verlamdend?

<p>'Er zijn architectuurwedstrijden om een loods te bouwen. Stel je voor: een loods!' </p>

'Er zijn architectuurwedstrijden om een loods te bouwen. Stel je voor: een loods!'

'Verlammend niet. Telkens als ik er binnenkom, denk ik: wow. Gelukkig moet ik er veel zijn. Le Corbusier is de enige architect voor wie ik een omweg maak. Voor het overige kijk ik amper naar architectuur. Het boeit me niet. Ik word er altijd slechtgezind van. Van dat gebouw daar (wijst naar de uitbreiding van De Singel, red.) word ik slechtgezind. Het is niet gebouwd om het Conservatorium van Léon Stynen stralender te maken. Het is groter en hoger en wil alleen maar zijn superioriteit uitdrukken. Terwijl je binnen voortdurend verloren loopt. Architectuur moet een gebouw beter maken. Ik ben de laatste om te zeggen dat alles architectuur moet zijn. Zo lijkt het de laatste tijd wel. Er zijn zelfs architectuurwedstrijden om een loods te bouwen. Stel je voor: een loods!'

Is *Darling springs* het sluitstuk van uw oeuvre?

‘Het project zet een stap verder dan de maquettes van De onaangepaste stad, waar we toch tien jaar mee bezig geweest zijn. De ambitie is om alle kennis die we hebben opgedaan te verwerken in een laboratoriummodel. We hebben eerst een grillig landschap ontworpen, en daarop een stad getekend. Ze bestaat uit verschillende types van steden, zoals een historische stad, een lijnstad of een rasterstad. Het is een 3D-model dat in de computer zit en dat iedereen kan gebruiken. In zo’n laboratoriummodel kun je bijvoorbeeld de verkeersinfrastructuur proberen te optimaliseren. Nu gebeurt dat niet in zijn globaliteit. Zo krijg je zebrapaden waarbij je aan de overkant van de straat plots in een hondenweide belandt of tegen een glasbak loopt. Ik denk dat Darling springs een verre uitloper is van de “Voorstellen”.’

De ‘Voorstellen’ hadden een serieuze fond, maar waren relativerend bedoeld. Wat woog nu uiteindelijk door?

‘Ze waren toch wel serieus. Ik heb lang nagedacht over de keuze van de “Voorstellen”. Door de manier waarop ze geformuleerd zijn, hebben ze 50 jaar standgehouden. En ze zijn nog niet op. Mijn “Voorstellen” zijn nu eens echt duurzaam, zie.’

Expo *Future plans*, tot 29/9 in De Singel. Boek *Future plans*, Vlaams Architectuur Instituut, 295 p, 34,5 euro.

Voor zijn Legoreeks hergebruikte Deleu telkens dezelfde blokjes. Deze obelisk is de laatste. rr

Voor zijn Legoreeks hergebruikte Deleu telkens dezelfde blokjes. Deze obelisk is de laatste. © rr

Verschenen op vrijdag 30 april 2021

LEES MEER

15/04/2021 | 100.000 euro voor restauratie Le Corbusierhuis

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210414_97675402)

VANDAAG | De steen op de Antwerpse maag

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210502_97513461)

30/04/2021 | Waarom Het Steen zoveel emotie oproept

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210429_97855504)

29/04/2021 | Antwerpen schrikt van 'zelfhaat in stenen'

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210428_97752809)

27/04/2021 | Ankerpunt in niemandsland

(https://www.standaard.be/cnt/dmf20210426_97664181)

Lees de volledige
krant

(<https://markup.standaard.be/extra/static/checkapp/index.html>)